

ELŐSZÓ

„...Csekélységek ezek, de kezdetet csekélységek által lehet előmozdítani.

Vedd berekesztésül vallásomat: az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók s bölcsek fellelik egymást különböző feleken is. Jaj annak a nyomorultnak, kinek szemei felakadnak a ruhán és a hangzaton!”

(Kazinczy Ferenc Lukijan Musickihoz írt leveléből
1812. február 5.)

A megisztelő felkérést, hogy írjak bevezetőt a magyar–szerb együttélés kérdéseiről szervezett temerini tanácskozás- és vitasorozat referátumaiból összeállított könyvhöz, talán annak köszönhetem, hogy évekkal ezelőtt magam is egyik ötletgazdája voltam az elképzelésnek, azoknak a kötetlen beszélgetéseknek az eredményeképpen, amit a Milošević bukását követő első demokratikus választások után létrejött községi önkormányzatban folytattunk, mi, akkori szerb és magyar helyi tisztségviselők ugyanerről a témáról. Vitáink során ismételten tapasztalnunk kellett, hogy egymásról alkotott képünk hiányos, nemritkán megkövesedett előítéletektől, évtizedes, olykor évszázados elhallgatásoktól és tabuktól terhes, lett légyen szó történelemről, kultúráról vagy politikáról akár. A sors iróniája – és ma már ennek politológiai feldolgozása is minden kétséget kizáróan egyik fejezetét alkothatná e tanulmánykötetnek, hiszen a magyarok ennek következtében újra kikerültek az irányító testületekből –, hogy két év után a községi vezetést politikai ellenfelei, akik jórészt a múlt erőinek köreiből toborzódtak, megbuktauk. Így az elképzelt nyílt dialógus megvalósítását, amit közben felkarolt az Esély a Stabilitásra Közalapítvány is, egy a községinél kisebb választott önkormányzati testület, hivatalos és némiképpen bürokratikus nevén a temerini Első Helyi Közösség tanácsa vállalta magára. E helyi közösségről annyit tudni kell, hogy alapjában véve az egykori Temerin mezővárost foglalja magában, többségében magyar lakosságú, és írott történelme 1332-ig vezet-

tő vissza. A középkor végéig itt élő homogén magyar lakosság az oszmán előrenyomulás során eltűnik – részben a harcokban elpusztul, részben elmenekül –, s helyükre a 17. század végén szerbek telepednek. A következő száz évben Temerin szerb település, kultúrtörténeti jelentőségét az utókor számára mindekelőt az adja, hogy innen származott a kortársai által szerb Horatiusnak nevezett nagy nemzeti költő, a szerb klasszicizmus kiválósága, Lukijan Mušicki. (Nekünk, ma itt élő temerinieknek személye – az irodalomtörténetben betöltött rangos helye mellett – azért fontos, mert példaértékű irodalmi barátság kötötte össze a magyar felvilágosodás vezérével, Kazinczy Ferencsel.) A magyarok részben spontán, részben szervezett visszatelepítése 1780 táján veszi kezdetét, és a 19. század elejéig tart. Mellettük hamarosan németek érkeznek, majd később több zsidó család is letelepszik. A szerbek, miután a jobbágyterhek és a privilégiumok kérdésében nem tudnak megegyezni a helyi földesúrral, 1799/1800-ban átköltöznek a katonai határőrvidékre, és Paska-pusztán Đurđevo néven új települést hoznak létre. Az 1848-as forradalmi hónapok sok viszontagságot hoznak Temerin számára is. Az ismert történelmi körülmények folytán Magyarország délvidéki területein a szerbek és magyarok – noha márciusban Újvidéken még magyar és szerb zászlók alatt együtt ünneplik az akkor még kölcsönösen ígéretesnek tűnő polgári forradalom kitörését – hamarosan fegyveresen kerülnek szembe egymással. A kisebb katonai csetepatékat követően augusztus 29-éről 30-ára virradóra Đorđe Stratimirović parancsára az egyesített szerb csapatok ostromgyűrűbe fogják Temerint s a szomszédos német mezővárost, Járekot, és mindkét települést porrá égetik. A lakosság földönfutóvá lesz, s csak az ötvenes évek elején tér vissza, hogy hozzákezdjen az újjáépítéshez.

A polgári jogegyenlőségért megkezdett küzdelem, melynek kivívásáért mind a magyar, mind a szerb oldalon a kor legkiválóbbjai csatlakoztak, leggyorsabban éppen itt, az ország déli megyéiben futott zátonyra, nem kis mértékben a kölcsönös nemzeti türelmetlenség, a bizalmatlanság, a gyanakvás, a mindkét oldalon túlhajtott területbirtokló nacionalizmus (az autonómia elutasítása egyfelől, a tényleges etnikai arányok semmibe vétele másfelől) következtében. 1848/49 nagy tanulság lehetett volna mindkét oldalon, ám mire a kölcsönösen egymásnak okozott sérelmek úgy-ahogy behegedtek, s megkezdődhetett volna a történetek nyílt és őszinte kibeszélése, mely a lelki megbékéléshez vezető első lépcsőfok, a 20. század még talán a korábbinál is elrettentőbb és esztelelenebb módon állította szembe immár nem csak ennek a régiónak a nemzetét, de az egész planétát. A század világháborúiból Magyarország vesztesen került ki, s Temerin magyar lakossága alig több mint három és fél évtized alatt kétszer vált teljesen jogfosztottá, később pedig az állam által hol keményebben, hol megengedőbben kezelt kisebbséggé. A második világháború éveit azon-

ban valamennyi itt élő nemzet számára – még ha nem is egyenlő mértékben – katasztrofális következményekkel jártak, és mindebben osztozott Temerin és környéke is. A zsidók és a németek teljesen eltűntek, részben kiirtották, részben elhurcolták vagy elüldözték őket. A magyarok és szerbek nevében egymás ellen elkövetett rémtettekről egy kisebb könyvtárat lehetne – és kell is, de józanul és tárgyilagosan! – teleírni. A korszak komor és sötét szimbólumaivá váltak a zsidók és szerbek elleni újvidéki „hideg napok” éppúgy, mint a Sajkás-vidéki szerb- és magyarirtások 1942-ben, majd 1944/45-ben, vagy a titói katonai közigazgatás egyik legnagyobb kommunista koncentrációs tábora, a járeki, ahol tömegesen pusztultak el németek és magyarok, közöttük többszáz gyermek és csecsemő.

Tudjuk, egyetlen nemzet sem szereti történelme sötét lapjait lapozgatni, hiszen mennyivel fennköltebb és egyszerűbb az elődök dicső tetteit, halálmegvető vitézeit, lelkes és feddhetetlen szabadságharcosait, bölcs és igazságos politikusait, korszakmeghatározó „kultúrhéroszait” emlegetni, mint szembenézni azzal, hogy a nemzet vagy a haza nevében nemegyszer bűnöket, galádságokat is elkövettek, akár a közelmúltbn is. És mégis, azt gondolom, hogy az a bölcs nemzet és az a bölcs társadalom, amelynek van bátorsága a kínéletlen szembenézéshez. Nem azért, hogy nekünk, ma élő magyaroknak vagy – talán nem sértek senkit, ha azt is kimondom – szerbeknek büntudatunk legyen elmúlt idők gazembereinek tettei miatt, hanem azért, mert kötelességünk s egyben jól felfogott érdekünk viszonyulni saját múltunkhoz, mert – ahogyan korunk ismert gondolkodója, Santayana mondja – aki nem képes szembenézni a múltjával, az arra van ítélve, hogy örökké megismételje. Márpedig ha ezt nem akarjuk, akkor van tennivalónk bőven, és nemcsak a múlttal, de a jelennel, egymással és önmagunkkal szemben is.

Azt gondolom, hogy valamiféle ilyen szándék munkált e tanácskozás és e könyv két szervezőjének/szerkesztőjének tudatában is akkor, amikor munkához látott. A feladat többszörösen is nagy volt, hiszen az érdekek és szempontok sokaságát kellett összehangolni, ugyanakkor tekintettel kellett lenni a helyi hallgatóság átlagos ismereteire, jártasságára – vagy éppen járatlanságára – egy-egy problémakör taglalásánál. A szándék semmiképpen sem az volt, hogy nagyívű tudományos konferencia keretében váljon elemzés tárgyává a szerb–magyar együttélés megannyi elvarratlan szála, vitára ingerlő, vagy éppen vitán felül álló, olykor kicsinyesen szűk látókörű, máskor meg felemelő történelmi, politikai és művészeti pillanata, hanem inkább az, hogy a tanácskozás előadói és résztvevői egyrészt jó értelemben vett ismeretterjesztő munkát folytassanak egy-egy kiemelt témáról, másrészt – és ez mindenekelelt az aktuális kisebbségpolitikai, állam- és közigazgatási kérdéseknél domborodott ki –, hogy első kéz-

ből tájékozódjanak és tájékoztassanak – akár a vélemények kíméletlen ütköztetése árán is. (A magam részéről csak sajnálni tudom, hogy a vállalt témakörök-ből kimaradtak a békeszerződések.) Jó, hogy a szervezők, az előadók és a hozzá-szólók, egy-két kivételtől eltekintve, elkerülték az újabb időkben divatossá vált úgynevezett toleranciaprogramok kincstári optimizmusát, hiszen a közös történelmi múlt problémátlan idillé való átszilizálása mindenre jó, csak éppen az őszinte közeledés céljára alkalmatlan. Pusztán a konfliktusoktól önmagukban ugyanis nem szabad félnünk, és nem szabad letagadnunk jelenvalóságukat, létezésüket, hiszen természetes velejárói minden emberi és nemzeti együttélésnek, viszont mindenkor és minden helyzetben emberséges, türelmes, igazságos megoldásukra kell törekednünk. Mint ahogyan nem szabad azt gondolnunk, Voltaire nevezetes figurájának, Pangloss mesternek a nyomdokain haladva, hogy társadalmi berendezésünk a lehetséges világok legjobbika, és a kisebbségi jogok terén már keresztben-hosszában verjük Európát. Nem szerencsés ugyanis szándékainkat összekeverni a valósággal, amire – érthető talán e szakmai elferdülés – leginkább a politika csinálói és az államigazgatás tisztviselői hajlamosak. Részben emiatt is kár, hogy a tanácskozás anyagának szerkesztett változata nem tartalmazza a referátumokat követően kibontakozott viták, kérdésfelvetések és hozzászólások teljes anyagát, hiszen az előadók egy-egy somnás, elnagyolt állítása, apróbb tárgyi tévedése a legtöbb esetben már a helyszínen helyre lett hozva, vagy az érv mellé másik súlyos vagy kevésbé súlyos argumentum került. A nagyobb tárgyi pontosság mellett mindez a könyv egész szellemét és stílusát dinamikusabbá tette volna, és még inkább serkentethetné a továbbgondolkodást, mert jó és hasznos, ha ugyanazt a kérdést több aspektusból is láthatjuk, hiszen senkinek sincs monopóliuma az egyetlen és üdvözítő igazságra.

Mindezzel együtt meggyőződésem, hogy a temerini tanácskozások referátumainak és részben hozzászólásainak a kötetbe gyűjtése jó és hasznos kezdeményezés, és számíthat az olvasók érdeklődésére mindkét nyelvetületen.

CSORBA Béla